

MÓZES LAJOS

Tavaly Lengyelországban

ÚT A TENGERHEZ

A Szolidaritás szakszervezet különvonatára várunk a varsói pályaudvaron. A különvonat késik. Úgy nézem, rajtam kívül senki sem türelmetlen. A lengyelek megszokták az utóbbi időkben, hogy mindenre várni kell, mindenért sorba kell állni. Csendesek, fegyelmezettek és figyelmesek. Legalábbis ahhoz képest, amilyenek én ismertem őket, még hetvenhétből. Büszkéek rá, hogy feleannyi alkohol sem fogy el, mint tavaly, ilyen időtájt.

A kabátokon virítanak a „Solidarnosc” emblémái. Fehér alapon vörös betűk, mintha egy csapat rohanna zászlót lengetve. Fehér-vörös lengyel zászlót. Gdanskban festették először a falra, onnan terjedt el az egész országban, s lett a szakszervezet jelképe. – Nehéz utunk lesz – mondja Maciej barátom. Séta a peronon. Rengeteg fiatal férfi, és néhány nő. Ünnepléses arcok, határozott kézfogások, halkra fogott beszélgetések. Gyászszalagos koszorúk és virágcsokrok.

Húszperces késés után megérkezik a szerelvény. Rozoga, öreg kocsik. Fűteni azért lehetne őket, de a kupében olyan hideg fogad bennünket, mintha eddig direkt hűtötte volna valaki. Útitársaink – három lengyel férfi – rezzenéstelen arccal elhelyezkednek a hideg műbőr ülésen. – Később lesz fűtés? – kérdezem. Mosolyognak rajtam, mint egy kíváncsi kisgyereken. Lehet, hogy lesz, mondja Maciej, de sálat vesz elő a csomagjából. – De nem biztos. Nálunk most semmi nem biztos. –

Jó kis út lesz, gondolom, tizenegyedtől hajnali négyig, ha nem lesz további késésünk. – Büfékocsi van? – kérdezem, de már csak azért, hogy egy jót nevetessünk együtt. Mert ha abból indulunk ki, hogy „egy jó nevetés felér egy ebédrel” – akkor a fűtéssel is, bizonyosan.

Zötyögünk. Szemben velem egy markáns arcú, ötven év körüli férfi ül. Fizikus. Neki van közülünk egyedül irhabundája. Barátom, Maciej hozzám hasonlóan téliesített náto-dzsekit visel, az ablaknál ülő két varsói munkás pedig fényes műbőr kabátot. Viszont ugyanolyan műanyag Solidarnosc jelvény van valamennyiünkön. A jelvények – egyelőre – demokratikusak, bár már láttam pár bronzból készült ötvösmunkát is.

Zötyögünk. Néha megállunk, majd újra nekilódulunk. A fizikus az életéről mesél, és a lengyel történelemről. Közben váltók felett csattogunk át, sötét mezőn ácsorog a szerelvény, néha pedig robogunk, mint egy gyorsvonat. Háború, az ellenállási mozgalom, a legendás varsói felkelés. A közös határ, a hozzánk menekülő ezrei. Tízezei? Találgatjuk, aztán rálegyintünk. Majd kiderül egyszer.

Történelemóra a hideg fülkében. A nagypolitika és Lengyelország. A sztálinizmus és a törvénysértések. Gomulka főtitkár és a VII. plénum. És minden válság és újrakezdés mögött az Anyaszentegyház. – Lengyelország ma katolikusabb, mint történelme során bármikor – mondja a férfi.

Robogunk. – Reformátusnak neveltek, és ateista vagyok – mondom. Sosem értetem igazán a katolikusokat.

- Nem baj - mondja, és türelmesen mosolyog. - Én pedig ötvennégytől hetvenegyig párttag voltam. A gdanski események után léptem ki. Megkérdeztem: az áldozatok huligánok voltak, vagy megtévedt elemek, vagy pedig elkeseredett felkelők? Nem tudták megmondani. Ígérettek fűt-fát, hogy mostantól kezdve másként lesz, de ugyanazt csinálták, mint az elődeik. Hazudtak és harácsolnak. A tönk szélére vezették az országot.

Szóba kerülnek a felesleges nagyberuházások, az eltékozolt milliárdok, a titkos svájci bankbetétek, a luxusvillák, vadászlakok, a külön üzlethálózat, és a valutaboltok. Ismét Gdansk.

- Hónapokig hol volt, hol nem volt kenyér, tej, hús. Órákig kellett sorba állni a legszükségesebbekért is. Máshol sem volt, de Gdanskban volt a legrosszabb az ellátás. Ezek után jelentették be az áremeléseket. Negyventől száz százalékig emeltek. Az akkori politikai vezetés „nem gondolta volna”, hogy az emberek kimennek az utcára. De hát addig sem volt jó életük, mit várhattak az áremelések után?

Ülök és hallgatok. Egy élelmiszerben gazdag ország állampolgára vagyok. Kenyérrért utoljára 1956-ban álltam sorba, és akkor is hamarabb hozzájutottam, mint tegnap a lengyelek a Marszalkowszán.

- Semmit nem tudunk pontosan azóta sem. Tíz év telt el. Felelős? Az nincs. A katonaság és a rendőrség lőtte a munkásokat. Utcai harcok voltak. Legalább száz halott maradt az utcán. Van, aki többet mond, van, aki kevesebbet. Ezért léptem ki a pártból. Nem tehettem úgy, mintha mi sem történt volna.

Városhoz érünk. Fáradtak vagyunk. A folyosón dermesztő hideg. A szomszédos kupé ablakát, ajtaját nem lehet becsukni. Hiába nyomjuk, nem moccan. Bevág a szél, csattognak a függönyök. - Nálatok, Magyarországon ez nem fordulhat elő - mondja a férfi.

- Lehet, hogy nem - válaszolom.

(Commandante)

Tengerpart, fehér fövény. Soha ilyen decemberi napsütést! Lekívánkozik a kabát rólunk. - Fürdetni kellene - mondja Maciej. A tengerbe nyúló famólón a Szolidaritás zarándokai sétálgatnak. Etetik a sirályokat, fényképezkednek. Csoportképek a jövő számára. Előjegyzés erre a mondatra: „és ez itt mi vagyunk, 1980. december 16-án, kisfiam.”

Messzire látni. Moccanatlan a zöldes víztömeg, még a cölöpök körül is csak finoman fodrozódik. - Ebből ma még olyan vihar lesz... - jósolja Maciej. Háttérben Gdansk. Kikötő, óváros, hajódaruk és templomtornyok a lakótelepek karéjában. Seholy egy felhő. Nyári kék az égbolt.

- Ismerős - mondja Maciej, és egy magányosan közeledő férfi felé mutat. - Spanyolos. Végigharcolta a polgárháborút.

A férfi magas, sovány. Rajk Lászlóéra emlékeztet az arca. Mondom neki. Mosolyog. - Nem ismertem személyesen - mondja. - Lukács tábarnokot ismertem. De sok magyar volt...

Neveket sorol a Nemzetközi Brigádból. Leül a cölöpre és kenyeret dobál a sirályoknak, hattyúknak, vadkacsáknak. - Biztosan hallották maguk is, amit mostanában mesélnek, hogy Lukács tábarnokot a GPU tette el láb alól. Hát nem igaz, én ott voltam, azon a frontszakaszon. Másnap nekem is azon az úton kellett mennem, ahol az ő

kocsiját találat érte. Néha lőtték az utat a németek. Nem lehetett kiszámítani. Véletlen volt...

Hallgatok. Még nem harcoltam sehol, pedig már nagy fiam van. Egy viszonylag nyugodt ország állampolgára vagyok, és gyakran járok moziba. A fővárosban élek, késő este is kapok a közértben kenyeret, sonkát, vaját. Fogolytábor, a Nagy föld, a lengyel hadsereg megszervezése hadifoglyokból. Tífusz és ütközetek. Hallgatom az idős férfit, nem tudom eldönteni, irigyen, vagy csak kíváncsian. Az új néphadsereg szervezése, országépítés, a Kommunista Párt, Poznan, és ismét a híres VII. plénum. Majd a hidegzuhany.

- Parancsnok voltam a hadseregben. Egyik napról a másikra nyugdíjba küldtek. Nem csak engem. Aki nem volt eléggé lengyel nekik. Hatvanötben. Mi lettünk a bűnbakok. Hatvannyolcban is. Ezrével mentek ki az emberek. Én nem mentem. Lengyel vagyok, ez a hazám.

Atnéz rajtam, Maciejt nézi. Maciej nem állja a tekintetét. Lehajtja a fejét. - A lengyel nép nem antiszemita - mondja halkan. Dübörög a fapalló, ahogy két srác kerge-tőzik. Vidáman nevetnek, végül jelvényt cserélnek. A téglalap alakú mazowsei Solidarnosc jelvényt a köt alakú gdanskira. Cölöpre állnak, átkarolják egymás vállát. Fénykép készül, háttérben a mindenkor hős várossal, amit Danzignak is hívtak.

- Induljunk - mondja a férfi. - Különben nem látunk semmit.

Lassan megyünk, nem sietünk. A hatyúk, vadkacsák követnek bennünket. A sirályok nem, azok tapasztaltabbak. A KOR, a katolikus értelmiségi klubok, a mindig visszavont áremelések történetei. A Pápa látogatása.

- Nekünk a magyar út kellene - mondja a férfi. - Nem több, nem kevesebb, a magyar út.

Várok, nem szólok, hátha elmondja, milyen is a magyar út. Nem ő az első, aki a magyar útról, a magyar modellről beszél. Olyan áhítattal tudják mondani, hogy a magyar út, hogy minden alkalommal zavarba jövök tőle. Ha van, nekem is tudnom kellene róla. De kell, hogy legyen, ha ők innen látják. Egy forint feketén két és fél, három zlotyi. De még ott van a Kígyó utcai ékszerbolt előtt műanyag fésűt áruló lengyelek, és a kozsókokat áruló székekelyek kontrasztja is.

- Nekünk is vannak szegényeink - mondom - Most ők hallgatnak. Számokat és átlagkereseteket idézek. De látom rajtuk, feketepiaci áron számolják át. Nekik Magyarországot a főváros jelenti, ahol minden van. Élelmiszer, árú, tömött kirakatok és csodálatos neonok, metró és számtalan kötős kisiparos. Budapest és csak Budapest. Esetleg még a Balaton.

- A magyar modell - mondja a férfi. - Én jártam maguknál azon az autózstrádán. Tudja, milyen érzés ott megereszteni az autót? A boltokban százféle árú! Felvágott, szalámi, hús! Olyan a kenyerük, mint nálunk a kalács...

Gyorsvasút. Izgatott és ünnepélyes arcok. Koszorúk és virágok, jelvények és kar-szalagok. Valami megfogalmazhatatlan, amit jobb híján összetartozásnak neveznék. A közös ünnep. Keresgélek egy szót a magyarban, ami a szolidaritással egyenértékű. Lakótelep, falanszterházak. Víkendházak kusza tömege. Százméteres senkiföldje, ismét egy lakótelep. Lehetne az óbudai is. Polski Fiatot mosó férfi, erkélyről integető gyerekek. Tudják, hova tart a szerelvény. - Közvetíti a televízió is az ünnepséget - mondja Maciej.

Feltűnik a gyárnegyed. Falak és műhelyek, toronydaruk és feliratok. Az utakon gyalogosok tömege. Mind egy irányba siet, szemből nem jön senki.

Megérkezés. Innen már mi is gyalog. A szerelvény kiürül. A felüljáróra széles híd vezet. Olyan tömeg lépked felfelé, hogy csak vállakat és fejeket látni. A felüljárón, a korlátra támaszkodva kék-fehér csíkos, rabruhás férfi áll. Időtlen és hazátlan kép. Mosolyog.

– Még van néhány politikai fogoly – mondja a spanyolos férfi. De már csak kevesen, a szélsőségesek közül. – Lefelé lépdélünk. A falakon régi, sztrájkra hívó feliratok, golyónyomok. – Félek – mondja a férfi. – Mindkét oldalról vannak szélsőségesek, akiknek nem a nyugalom az érdekük, hanem a tragédia...

– Ma Gdanskra figyel egész Lengyelország, és a világ – mondja Maciej – Nem lehet baj.

Sárgasisakos hajógyári munkások állnak sorfalat. Sehol egy katona vagy egy rendőr. Hangos szót, nevetést már régen nem hallani.

– Ilyen alkalom nem volt az utóbbi harminc évben – mondja a férfi. – Állami, párt és egyházi vezetők lesznek együtt az emelvényen. És persze a szolidaritás vezetői.

Maciej arca feszült. – Már régen kellett volna – mondja. Fiatalabb nálam. Matematikus. Napok óta faggatom, mit jelent neki az egyház, a katolicizmus. Nem tudja, vagy nem akarja megfogalmazni? Végül annyit mond: a katolicizmus nálunk nemzeti ügy. Hagyomány.

A tér

A térre érve látni, befelhősödött az égbolt. Szürkül. Az emlékmű meghökkentően magas és karcsú. Három kereszt, a száraikra feszített horgonyokkal. Egyenként negyvenkét méter magasak – mondja Maciej. Törékeny kompozíció. A kereszték kifelé fordulnak (írhatnám azt is, a hátukat vetik egymásnak), de nem érintkeznek sehol. Sodródunk a tömegben. Mi vagyunk a tömeg. – Százezer ember? – kérdem Maciejt. – Nem tudom – válaszolja. Becsülgetem a teret. Nagyobb, mint a Hősök tere. Az emlékműtől balra a Lenin hajógyár bejárata. Nincs tovább. Előttünk a mozdíthatatlan emberfal.

A teret övező házak tetején is állnak – Próbáljuk meg – mondom Maciejnek. Nehéz rábeszélni. Mögöttünk már sokan állnak. Öt perc múlva ez már nagyon jó hely lenne. Elbúcsúzunk a spanyolos férfitől. – Jobb helyet keresünk – mentegetőzik Maciej.

A házak kapuiban sárga sisakos hajógyáriak őrködnek. – Nem lehet, mondják, – Magyar – mutat rám Maciej. – Direkt azért jött... megenyhülnek. Kíváncsian néznek. Tárgyalás kezdődik. A tetőre semmiképpen nem. Esetleg lakásba. – Jó lesz az is – egyezem bele.

Harmadik emeleti lakás. A házigazda ötven év körüli munkás. Magas, szikár, de bőbeszédű ember. Kezet fogok még vagy harminc emberrel. Az ablakhoz engednek.

Sűrű tömeg a téren. Ennyi embert én még nem láttam együtt. Feleennyit sem. Négy reflektor játszadozik a felhős éggel, de amikor az egyik végigpásztár a térre nyíló mellékutcán, akkor látom, az is, a látóhatár végéig tele van emberekkel.

– Ez a nap a mienk, gdanskiaké – mondja házigazdám büszkén. – Történelmi nap. – Mellém áll, körbe mutat: – Ezen a téren nem haltak meg sokan, de itt van az emlékmű legméltóbb helye. Talán öten haltak meg itt. Amott álltak a tankok, ahol most az emelvény van.

Bólintok, nézzük egymást. Megfogja a vállam. – Jobb állva meghalni mint térden állva élni. Elhiszi nekem? – Bólintok. Távcsovet ad a kezembe. Magnetofont készítenek elő, és fényképezőgépeket. Vita. Kétszáz ezer ember, vagy háromszáz ezer ember? Félmillió? Házigazdám az óráját nézi. – Még egy történelmi perc – mondja.

Az emlékmű és az emelvény körül haditengerészek dízsorfala. A következő kör a sárga sisakosoké. A harmadik kör maga a moccsatlan embertömeg. Besötétedett, és a tenger felől fúj a szél. Kezdődik a visszaszámlálás. Tíz, kilenc, nyolc, hét, hat, öt, három, kettő, egy, zéró...

A téren és a szobában minden mozgás megáll. A négy reflektor egy pontba lövelli a fénysugarakat, majd lassan, összehangoltan fordulnak az emlékmű csúcsa felé. A lélegzetvételt is hallani. Amint a fénysugarak elérik a keresztet, felvilljognak a hajógyár szirénái, megkondulnak Gdansk harangjai. Hátborzongató kontraszt a tömeg mozdulatlansága, és a vijjogó, zengő ég között. Valaki sír a hátam mögött? Nem merek megfordulni. Majd csend és mozgolódás. A férfiak összeölelkeznek és arcon csókolják egymást. – Hát megértük! Sikerült! – Vodka kerül, körbeadják. Elhárítom a kínálást. Hosszan magyarázom, nem ihatok, a májam beteg. Csak teát. Maciej majd iszik helyettem. A házigazda felemeli a poharát. – Együtt mentek a díszszázad előtt! Erre igyunk! – Felhajtják az italt. Kint már szemerkél a havas eső.

Távcsovel figyelem az emlékműavatás bonyolult rituáléját. Állami és pártvezetők, papok és katonák, a szakszervezet vezetői, és számomra ismeretlen civilek bonyolult tiszteletadása ez. Egy ismerős arc: Olbrychski. Amott pedig talán Wajda. Lech Walesa meggyújtja a lángot a három kereszt tövében. – Hat gyereke van, és példás családapa – mondja Maciej. Evekig nem volt állása. Hallgatnak rá az emberek. Majd figyelj csak, ahogy beszél. Olyan az akcentusa, mintha nem is lengyel lenne. Pedig az. Nagyhatalmúak a beszédei. –

– Walesa közölünk való – mondja házigazdám – Hiszünk neki. Sokat megtett, amire csak kevés ember lenne képes. Igaz ember, és jó lengyel. Nekünk ő nagy biztosíték.

Beszédek. Emlékezés a hősökre, akik az életüket adták a mai napért. Együtt a nemzeti egységért. Türelem egymás iránt. Valamennyien lengyelek vagyunk. Nekünk kell megoldani. Csak mi oldhatjuk meg. – Egész Lengyelország a televízió előtt ül – mondja Maciej – Ami itt elhangzik, az mind történelmi jelentőségű.

Kint zuhog a havas eső, fúj a szél. A tömeg csak áll, senki nem indul hazafelé. Esernyők és zászlók a fejek felett. Az elesettek névsora. Minden névre a kórus felel: „Dicsőség emlékének”. A krakkói érsek felemeli a kezét. A tömeg megmozdul, mintha egy test megborzongana – és letérdel.

Hazafelé

Sodródunk az emberek között. Nagy pelyhekben hull a hó, de azonnal el is olvad. Latyak. A távozás már frivolabb élmény, mint a megérkezés. Vitatkozó csoportok és megkönnyebbült nevetések. Különbuszok az ország minden tájáról. Polski Fiat folyam az utakon. Maciej szótlán. Úgy tűnik, szomorú valamiért, de az is lehet, hogy csak fáradt és éhes. Kikötő, óváros, a Királyok Útja.

– Enni kell – mondom. Tolsztojnak lehetett ilyen a tekintete, mint Maciejé, gondolom. Bólint. Az ajtóban megáll, fásultan néz végig a zsúfolt helyiségen. Széket szerzek, helyet kérek. Csak kétféle étel van, nem nehéz rendelni. Eszünk. Meglátom az első ré-

szeg embert Gdanskban. Elhúzódnak tőle az emberek. Minden asztalnál hatan, nyolcan ülnek, nála senki. Sír és énekel, kivetettsége végleges. Rosszul öltözött és részeg. – Elhagyta magát – mondja Maciej szigorúan. – Pedig most senkinek nem szabad elhagynia magát.

Teázunk. A Szolidaritás zászlaját felszentelte az egyház. Egyre csak ez jár az eszemben. Lehet, hogy csak azért furcsa nekem, mert soha nem láttam még zászlószentelést? Mert református neveltetésű vagyok és ateista? – Te ezt tényleg nem értheted – mondja Maciej.

Ismét az utca. Szegényes kirakatok és díszes plakátok. Csörömpölő villamosok. Eldobált papírok, üvegek. Rengeteg hulladék. Mintha máris másnap lenne.

Ejszaka, ismét a Szolidaritás különvonatán, három fiatal férfival. Zsipp-zsupp, reccsnek a zipzárok, levesszük átnedvesedett cipőnket is. Jó meleg van. Elhelyezkedünk. Lech Walesa beszédén vitakoznak. Óvatoskodó volt? Érezni belőle a jövő megalkuvásainak előszelét? Ilyen mérsékelt beszédet még nem mondott soha, állapítják meg.

Katolikus szakszervezet? – dobom be a kérdést. Robog a vonat. Mindenki mást mond. Ugyanarról a beszédről négyféleképpen vélekednek. Kiabálnak egymással. Lehülyézik egymást és kibékülnek. Fülkénk előtt részeg srác imbolyog. Jön a kalauz és kéri a jegyeket. Ő is szolidaritás tag. Hőség van. Kérjük, tegye kisebbre a fűtést. Megpróbálja. Nem biztos, hogy sikerül, mondja.

Vita. A Párt és a Szolidaritás. Lehet együtt? Meddig lehet együtt? Ötmillió, vagy hétmillió tag? Hosszas érvelések és közbevágások. Adatok és sejtések. A „szerintem úgy van” monotoníái. Aztán a kiegyezés: majd meglátjuk.

Elcsendesedünk, elhelyezkedünk. Mindenki beackol egy kis szunyókálásra. Forró a műbőr ülés. Kinyitom az ajtót, de a folyosón is hőség van. A részeg srác mentegetőzik. – Ne haragudj rám, többet ittam – Mondom neki, hogy nem haragszom, és máskor ne igyon többet. Arrébb támaszkodik egy fülkével. Bóbiskolunk. Robog a vonat. Szemben ülök Maciejjel. Felriad, leveti a pulóverét, ingét. Izzad.

– Látod ezt? – kérdezi, és körbemutat a fülkében. Amikor jöttünk, majd megfagyunk, olyan hideg volt. Most meg a hőségtől alig élünk. Hát ez Lengyelország.

Budapest, 1981. január 5.